

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr Michała Gluzka pt. „Znaczenie ewaluacji w systemie przeciwdziałania przemocy w rodzinie na tle działalności jednostek organizacyjnych pomocy społecznej województwa śląskiego”, Uniwersytet Śląski, Wydział Nauk Społecznych, Instytut Socjologii, Katowice 2022 r.

Promotor: dr hab. Krystyna Faliszek

Promotor pomocniczy: dr Dorota Nowalska-Kapuścik

I

Recenzowana rozprawa doktorska składa się z wprowadzenia, części I, w której znajdują się cztery rozdziały, części II - składającej się także z czterech rozdziałów, podsumowania badań wraz z rekomendacjami, zakończenia, spisu tabel, grafik oraz wykresów, bibliografii i aneksu. Praca liczy łącznie 358 stron.

We Wprowadzeniu, obok zasygnalizowania istoty ewaluacji jako skomplikowanego narzędzia, umożliwiającego poprawę funkcjonowania pomocy społecznej (w Polsce od 2004 r.), którą Autor, w obszarze pomocy rodzinom z problemem przemocy, obserwuje od wielu lat, na terenie województwa śląskiego, przybliżona została przede wszystkim treść poszczególnych rozdziałów. Ostatecznie Wprowadzenie jest zbyt krótkie. Szczególny niedosyt dotyczy jego części pierwszej, która zwykle koncentruje się na wykazaniu istotności podjętej problematyki. Można byłoby to osiągnąć poprzez wprowadzenie i/lub poszerzenie wątków, typu:

- przemoc w rodzinie – jako ważny i ciągle istniejący problem, który rodzina z reguły ukrywa,
- słabość polskiej pomocy społecznej i nie wykorzystanie ewaluacji w procesie jej doskonalenia, szczególnie w obszarze przeciwdziałania przemocy w rodzinie
- oraz dodatkowo: zasadność podziału dysertacji na dwie części.

Część I rozpoczyna się od rozdziału 1 pt. „Badania ewaluacyjne jako specyficzna forma poznania rzeczywistości społecznej”, na którego początku pojawia się bardzo ciekawie przedstawiona geneza i rozwój ewaluacji, poprzez wyeksponowanie kolejnych etapów, nazwanych generacjami, czyli ewaluacją: pomiaru, opisu, oceny, dialogu, kończąc na, zaproponowanej przez Leszka Korporowicza, ewaluacji piątej generacji, w postaci animacji. Potwierdzeniem skomplikowanego charakteru współczesnej ewaluacji jest przywołanie przez Doktoranta pięciu głównych nurtów definiowania tej instytucji, w postaci: krytycznej refleksji (z wyeksponowaniem nauk społecznych), konglomeratu metod i koniecznej triangulacji, systematyczności refleksji (holistyczność), głębokości podejścia (uwzględnienie wartości) i etapowości w podejściu do ewaluacji. W dalszej części rozdziału podkreślony został społeczno-ekonomiczny i interakcyjny charakter ewaluacji, konieczność jej profesjonalizacji i szczególna przydatność w zarządzaniu oraz administracji publicznej.

W rozdziale 2, w którym zawarte są teoretyczne podstawy rozprawy, pojawia się socjologia przede wszystkim w jej wymiarze stosowanym, z którym ewaluacja często jest utożsamiana. Poza tym wyeksponowana została teoria kapitału społecznego, szczególnie w ujęciu Jamesa Colemana, w którym kapitał społeczny może (jak pisze Autor na stronie 84) być postrzegany jako element warunkujący udane przeprowadzenie ewaluacji. W rozdziale tym znajdujemy także wątki dotyczące ewaluacji jako narzędzia nauki i przydatności nauk społecznych. Pewne wątpliwości budzi zamieszczenie w rozdziale II rozważań na temat zasady subsydiarności w pomocy społecznej, której naturalnym miejscem wydaje się być rozdział III.

Właśnie rozdział III wskazuje na pomoc społeczną, jako obszar wymagający ewaluacji. Przybliżona została w nim struktura organizacyjna i aspekty prawne pomocy społecznej w Polsce, znaczenie i problemy z ewaluacją w pomocy społecznej i pracy socjalnej oraz praktyczny wymiar i doświadczenia ewaluacji w polskiej pomocy społecznej, z wyeksponowaniem, na końcu tego rozdziału, symptomatycznego paradoksu.

Rozdział IV pt. „System przeciwdziałania przemocy w rodzinie” jest próbą ukazania teoretycznego i praktycznego obszaru, w którym przeprowadzone zostały badania ewaluacji, będące podstawą dysertacji doktorskiej. Przybliżona została przemoc w rodzinie jako problem społeczny wraz z jej socjologiczną charakterystyką, a następnie przedstawiono dynamikę zjawiska przemocy w rodzinie i zasoby instytucjonalne do przeciwdziałania tej przemocy, na terenie Polski i województwa śląskiego. Co stanowiło istotną zachętę do przeprowadzenia badań ewaluacji w tym zakresie.

Część II dysertacji, poświęcona badaniom, rozpoczyna się od rozdziału V, który dotyczy metodologicznych podstaw tych badań. Przedstawiono w nim przedmiot i cele badań,

założenia analityczne (chyba niepotrzebnie), problematykę badawczą w postaci pytań i hipotez badawczych oraz wykorzystane przez Autora metody (jakościowe i ilościowe), techniki i narzędzia badawcze, a także dobór próby badawczej.

W rozdziale VI przedstawiona została ewaluacja w obszarze dokumentów zastanych (perspektywa jakościowa), w której wykorzystane zostały materiały krajowe: Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie w latach 2014-2020 i sprawozdania z realizacji KPPPwR za lata 2010-2015 oraz dokumenty miejskie, w postaci programów przeciwdziałania przemocy w rodzinie i raportów z ich realizacji. Ważne miejsce w tym rozdziale zajęły analizy badań ewaluacyjnych miejskich programów dotyczących przeciwdziałania przemocy w rodzinie i raportów ewaluacyjnych w miejskich placówkach pomocy społecznej, częściowo dotyczących problemów przemocy w rodzinie.

Rozdział VII zawiera ewaluację w odbiorze pracowników pomocy społecznej (perspektywa ilościowa). Obok charakterystyki (88) respondentów znajdują się w nim ich opinie na temat informacji zwrotnej w praktyce działań pomocowych, ewaluacji w praktyce działań pomocowych, ewaluacji jako działaniach pozornych oraz ciekawe uwagi podsumowujące to zagadnienie.

Ostatni, VIII rozdział dysertacji, przedstawia ewaluację w percepcji kadry zarządzającej instytucjami realizującymi działania z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie (perspektywa jakościowa). Poza charakterystyką 31 kierowników instytucji pomocowych biorących udział w badaniu, rozdział ten zawiera ich wypowiedzi na temat: rozumienia pojęcia „ewaluacja”, udziału respondentów w ewaluacji i/lub wsparcia dla tych działań, a także ich opinii dotyczących takich kwestii szczegółowych, jak: ewaluacja jako forma informacji zwrotnej, ewaluacja w kontekście zasady subsydiarności i kapitału społecznego. Rozdział kończy się inspirującymi konkluzjami.

Na końcu dysertacji zamieszczone zostało podsumowanie badań wraz z rekomendacjami oraz zakończenie, które rozczarowuje Czytelnika, biorąc pod uwagę jego treść, formę, a przede wszystkim objętość.

II

Przystępując do merytorycznej oceny pracy doktorskiej, chciałbym podkreślić wielowątkowość i olbrzymie znaczenie problematyki, którą podjął mgr Michał Gluzek. Wielowątkowość polega przede wszystkim na tym, że Doktorant zainteresował się, z jednej strony, ważnym narzędziem metodologicznym, służącym kształtowaniu rzeczywistości społecznej, jakim niewątpliwie jest proces ewaluacji. Z drugiej strony natomiast, dla swoich

rozważań, wybrał niebanalną część przestrzeni społecznej, jaką jest przemoc w rodzinie. Nieprzypadkowy jest też związek, tych dwóch faktów społecznych. Wprawdzie pojęcie ewaluacji pojawiło się stosunkowo niedawno, czyli na przełomie XIX i XX wieku, to jego pierwsza postać, czyli pomiar, funkcjonowała już znacznie wcześniej, w szeroko rozumianej edukacji. Dopiero znaczący rozwój ewaluacji, przejawiający się w jego kolejnych generacjach: opisu, oceny, dialogu, animacji spowodował, że stała się ona coraz bardziej przydatna w innych obszarach życia społecznego, w przemyśle, różnego rodzaju usługach, w naukach ścisłych i humanistycznych. Szybko okazało się, że trudno jest wyobrazić sobie proces badawczy bez ewaluacji. Jej uspołecznienie i traktowanie jako swoistej refleksyjności instytucjonalnej (za Anthony Giddens'em), kreującej społeczeństwo wiedzy, spowodowało pojawienie się nowych oczekiwań, co do możliwości wykorzystania ewaluacji w rozwiązywaniu skomplikowanych problemów społecznych.

Jednym z problemów społecznych, który jest tzw. odwieczną kwestią społeczną, jest niewątpliwie przemoc w rodzinie. Mocno wpisania w tradycyjne wartości rodzinne i zakorzenienia w historię rodziny, we współczesnym społeczeństwie staje się przedmiotem krytyki, a przede wszystkim rugowania, za pomocą prawa i innych narzędzi. Niestety siła tradycji powoduje, że różnego rodzaju działania zmierzające do przeciwdziałania przemocy w rodzinie są mało skuteczne, głównie dlatego, że wszelkie przejawy tej patologii są skutecznie ukrywane. Próby jej poznania, zrozumienia, ograniczenia przynoszą nikłe rezultaty. Stąd duże oczekiwania kierowane pod adresem ewaluacji. Doktorant właśnie podjął ten problem.

Bardzo pozytywnie oceniam sposób podejścia Autora do przedstawienia ewaluacji jako specyficznej formy poznania rzeczywistości społecznej. Przybliżenie Czytelnikowi różnych generacji ewaluacji, ze wskazaniem na ich ograniczenia, a następnie omówienie 5 nurtów w kształtowaniu kontekstu definicyjnego, czyli: krytycznej refleksji, konglomeratu metod, systematyczności refleksji, głębokości i etapowości ewaluacji, pozwoliło na mocne podkreślenie skomplikowanego i niejednoznacznego charakteru tego procesu. Umożliwiło też dokonanie, przy pełnej świadomości różnych wątpliwości, wyboru definicji ewaluacji, zaproponowanej przez Polskie Towarzystwo Ewaluacyjne, na potrzeby dysertacji, a w dalszej kolejności zwrócenie uwagi na ważne cechy ewaluacji, jako badania społeczno-ekonomicznego, w tym m. in. na jej: interakcyjny charakter, bazujący na takich kategoriach socjologicznych, jak: społeczeństwo wiedzy, kultura symboliczna, znaczenie profesjonalizacji ewaluacji w budowaniu kultury ewaluacyjnej, czy też możliwości i ograniczenia ewaluacji w zarządzaniu, szczególnie w administracji publicznej.

- brakuje w nich jednak rzetelnej diagnozy, lokalnej specyfiki, itd., stąd nie można ich traktować jako istotnego źródła wiedzy,

- a co szczególnie ważne, tylko w jednym z analizowanych dokumentów prezentowane są rekomendacje dla potrzeb obecnego programu, które są wynikiem wcześniej realizowanych badań ewaluacyjnych (s. 231).

Stąd nie dziwi niska ocena analizowanych przez Autora raportów ewaluacyjnych (ss. 252-255).

Ocena ta znajduje swoje potwierdzenie w informacjach z badań pracowników pomocy społecznej województwa śląskiego. Wprawdzie ankietę dotyczącą odbioru ewaluacji wypełniło tylko 88 osób, mających minimum 5-letni staż, w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie, ale symptomatyczne jest to, że:

- aż 66% badanych sprowadza ewaluację do szeroko rozumianej oceny,

- 70% wskazało, że w ich miejscach pracy nie są prowadzone badania ewaluacyjne, które osadzone są w tematyce przeciwdziałania przemocy w rodzinie,

- natomiast wszyscy badani ze specjalistycznych ośrodków wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, nie tylko spotkali się z tymi badaniami, ale zapoznali się z ich wynikami i były one na bieżąco przez nich wykorzystywane (s. 289).

Pogłębione informacje na temat ewaluacji w percepcji kadry zarządzającej instytucjami realizującymi zadania w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie, przyniosły wywiady swobodne z 31 przedstawicielami województwa śląskiego. Jak zapisał Doktorant: „Uczestnicy badań rozmaicie rozumieli pojęcie ewaluacji, odmiennie interpretowali przesłanki do ich wykorzystania oraz różnie identyfikowali potencjalne skutki jej realizacji”, a co szczególnie ważne: „Rozmówcy wskazywali, że brak powszechnego zastosowania ewaluacji w pomocy społecznej jest związany z ogólną specyfiką branży (brak przestrzeni na realizację tego typu badań, brak kadry do prowadzenia ewaluacji, ograniczone zasoby informacyjne na temat poprawnego prowadzenia ewaluacji)” (s. 315).

III

Na ocenę merytoryczną pracy składają się także wątki krytyczne, mieszczące się w zapisanych niżej grupach problemów:

1. Zastrzeżenia strukturalne:

Zasadniczym zastrzeżeniem strukturalnym wobec dysertacji jest brak wydzielenia Rozdziału IX, w części II, w którym znalazłyby miejsce Podsumowanie i Rekomendacje. Jest to o tyle ważne, gdyż Podsumowanie i Rekomendacje odnoszą się do wszystkich rozdziałów badawczych, a aktualny zapis sugeruje, że dotyczą całej pracy doktorskiej.

Zgadając się z Autorem co do daleko idących związków między ewaluacją a socjologią stosowaną, chciałbym zwrócić uwagę na interesujący sposób, w jaki pokazał on powiązania socjologii stosowanej z kolejnymi generacjami ewaluacji (ss. 73-74), a także rolę kapitału społecznego w prowadzeniu ewaluacji.

Duże znaczenie ewaluacji w wykrywaniu działań pozornych, zapewne w sposób naturalny, skłoniło Doktoranta do bardzo rozbudowanego i pogłębionego ukazania znaczenia ewaluacji w pomocy społecznej, szczególnie poprzez podkreślenie roli badań ewaluacyjnych na różnych etapach strategii interwencji publicznej, zarówno na poziomie systemu pomocy społecznej, rozumianego jako całość organizacji (przede wszystkim obszaru zarządzania), jak i pomocy społecznej sprowadzonej do pracy socjalnej, czyli bezpośredniej interwencji socjalnej (s. 123). Podkreślając równocześnie jej formalność, doraźność, ograniczony charakter oraz brak zastosowania formułowanych na jej podstawie wniosków, do praktyki pomocy społecznej w Polsce.

Chciałbym zwrócić uwagę na ciekawe próby Autora, pojawiające się w teoretycznej części rozprawy, konstruowania swoich pomysłów, na bazie literatury przedmiotu, a zamieszczonych w tabelach i grafikach i dotyczących: zróżnicowania pojęć: ewaluacja, monitoring, audyt (s. 26), kryteriów ewaluacyjnych w powiązaniu z rodzajami ewaluacji (s. 36), interakcyjnego charakteru ewaluacji (s. 45), socjologii stosowanej w rozwoju myśli ewaluacyjnej (ss. 73-74), zamkniętej oraz otwartej struktury społecznej (s. 83) oraz zegaru przemocowego w Polsce (s. 169).

Przechodząc do części II doktoratu, mimo pewnych zastrzeżeń do rozdziału metodologicznego, pozytywnie chciałbym ocenić zastosowanie przez Autora tzw. triangulacji metodologicznej, która polegała na wykorzystaniu metod jakościowych (analizy treści dokumentów i wywiadów) oraz metody ilościowej, w postaci sondażu diagnostycznego, wraz z dostosowanymi do nich technikami i narzędziami badawczymi oraz na właściwym doborze próby badawczej.

Przegląd krajowych i regionalnych dokumentów pokazujących miejsce ewaluacji w Krajowym Programie Przeciwdziałania Przeszłości w Rodzinie i w sprawozdaniach z jego realizacji oraz w analogicznych programach i sprawozdaniach z województwa śląskiego, pozwolił Autorowi na sformułowanie takich ważnych uwag, jak m. in. to, że:

- nie pojawia się w nich ewaluacja, a w to miejsce wprowadzone zostaje pojęcie monitoringu,
- podkreśla się potrzebę rozwoju działań ukierunkowanych na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie,

Do pozostałych, mniej istotnych zastrzeżeń strukturalnych zaliczam zasadność:

- umieszczenia pkt 2.4 w Rozdziale III,
- wprowadzenia tytułu (np. Wstęp) do fragmentu tekstu na początku Rozdziału V,
- rezygnacji z wydzielenia pkt 5.3.

2. Wątpliwości metodologiczne:

Wątpliwości te dotyczą głównie wprowadzenia do metodologii pracy założeń analitycznych, które wydają się być nieprzydatne, a dodatkowo nakładają się na hipotezy badawcze, powodując wrażenie chaosu. Autor na s. 317 pisze o weryfikacji założeń badawczych, a na s. 318 o weryfikacji postawionych hipotez badawczych? Jako zupełnie niedopuszczalny uważam zapis (na s. 187): „Powyższe uzupełniono...” – 1-szy element to powtórzenie 1-2 wersu pkt. 5.3 Założenia analityczne.

Wielka szkoda, że Autor w sposób bardziej rozbudowany i szczegółowy, nie przedstawił przydatności triangulacji metodologicznej do swoich badań, wskazując na jej ograniczenia i możliwości.

3. Inne zastrzeżenia:

Wprowadzenie jest zbyt krótkie, ale szczególnie rozczarowuje Zakończenie, Aż nie chce się wierzyć, że Doktorant tyle się napracował, przedstawił szeroko, jeszcze raczkujący, a już skomplikowany świat wykorzystania ewaluacji w działaniach pomocowych, w zakresie przemocy w rodzinie i skwitował to wszystko kilkoma dosyć banalnymi zdaniami?! **Stawiam dwa pytania Doktorantowi i oczekuję odpowiedzi na nie, w trakcie obrony pracy doktorskiej:**

1. Dlaczego takie Zakończenie?

2. Dlaczego mimo tego, że w ostatnich kilkudziesięciu latach, obserwujemy szybki rozwój ewaluacji na świecie, w polskim systemie pomocy społecznej, w tym szczególnie w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie, właściwie ona nie istnieje?

Oceny sformułowane w pierwszej części przedostatniego akapitu (s. 177) budzą wątpliwości, biorąc pod uwagę, zarówno mój stan wiedzy na temat współczesnej pomocy społecznej w Polsce, jak i narrację Autora w innych miejscach dysertacji.

IV

W końcowej części recenzji chciałbym zwrócić uwagę na niedoskonałości, które mają często charakter techniczno-formalny i powinny być usunięte, gdyby pojawił się pomysł na opublikowanie rozprawy:

1. Chaos edytorski:

- zupełnie niepotrzebnie większość punktów w tekście pisanych jest od nowej (kolejnej) strony, natomiast w Rozdziale V – ta zasada słusznie nie jest realizowana!!!

- błędy w zapisie akapitów (ss. 44, 75, 79, 318),

- błędy techniczno-literowe (ss. 45, 98, 233).

2. Inne błędy:

- brak przypisów (ss. 15, 18, 20, 21, 30, 34, 35, 42, 90, 101, 147, 149, 153, 168, 171, 174), szczególnie razi brak przypisu po cytacie na s. 144,

- błędny zapis danych (lub kolorów) w Wykresie nr 1 (s. 260)!

V

Recenzowana praca jest obszerna, zawiera bardzo bogaty materiał teoretyczny i empiryczny, którego zebranie i opisanie wymagało szerokich kompetencji, czasu i zaangażowania. Mimo pewnych wątpliwości i drobnych błędów, na które wskazałem wyżej, stawiam wniosek o jej dopuszczenie do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Krzysztof Piętel